

OVER TELEMAR EN DE RJUKAN-WATERVAL

JOS VAN GEFFEN

Een groot deel van Verne's *Het Loterijbriefje* speelt zich af in Dal, "een dorpje waar weinig huizen staan" (eerste regel Hoofdstuk 2). De Getty Thesaurus of Geographic Names¹ kent geen plaats Dal in Telemark, wel Dalen. Maar Verne doelt vast niet op het stadje Dalen (59°27' N, 8°00' O), want dat ligt zeker 50 km van de Rjukan-waterval (59°54' N, 8°33' O), terwijl Verne aan het begin van Hoofdstuk 8 schrijft dat het ongeveer 15 km van Dal naar de waterval is. Of heeft Verne de dichterlijke vrijheid genomen om de afstand aan te passen aan zijn verhaal? Verne bezocht Dal en de Rjukan-waterval zelf tijdens zijn reis door Noorwegen in de zomer van 1861.²

De streek waar Dal en de waterval gelegen zijn heet Telemark. In de reisgids *Noorwegen* van Axel Patitz³ lezen we over Telemark:

De naam Telemark heeft een bijzondere klank, een geheimzinnig gefluister, dat zelfs hen beroert die nog nooit in Noorwegen geweest zijn. Telemark is als een donkere boerenkamer waar in halfduister de geschilderde rozen bloeien, als een oude, zwaarmoedige volkswijs. 'In Telemark zijn de kleuren op een gouden ondergrond geschilderd', zo verklaarde een van de belangrijkste Noorse schilders uit later tijd, Henrik Sørensen (1882-1962) zijn liefde voor Telemark. De lyrische dichter Aasmund Olafsen Vinje (1818-1870), die weigerde het door het Deens beïnvloede Riksmål te gebruiken en in het Landsmål zijn gedichten schreef, zei het op zijn manier: 'Telemark kan de halve wereld van dichters voorzien'. Henrik Ibsen werd in Skien geboren, de hoofdstad van Telemark, die hij eens de 'stad van de houtzagerijen en de watervallen' heeft genoemd. Maar het beste werd het toch tot uitdrukking gebracht door de anonieme dichter, die met het *draumkvedet*, het droomlied, Noorwegens grootste gedicht schiep. In dit visionaire laat-middeleeuwse gedicht, omstreeks 1250 in Telemark genoteerd, levert christelijke vroomheid strijd met de heidense goden.

Telemark is geen overzichtelijk landschap, de wegen volgen hier niet de grote rivierdalen, zoals in Gudbrandsdal, Valdres, Hallingdal, Numedal en Setesdal. Telemark bestaat uit een doolhof van korte dalen, riviertjes die in alle richtingen stromen, en talloze meren, uit dichte wouden, machtige rotskloven, middelhoge gebergten en vlakke bergwanden die hun hoogste punt vinden in de ronde, kaalhoofdige Gausta (1883 meter).

De meeste rivieren van Telemark monden uit in het merengebied bij Skien, dat op zijn beurt door de Frier- en Langesundsfjord in verbinding staat met de zee.

Zijn systeem van krachtstations is – naast de olie – de belangrijkste energiebron van Noorwegen. De waterkrachtcentrales van het land leveren 20.000 kWh stroom per hoofd van de bevolking. Daarmee staat Noorwegen bovenaan in de reeks van Europese landen en was het, dank zij de goedkope en overvloedige hoeveelheid electriciteit in staat, niet alleen een produktieve industrie op te bouwen, maar ook elk Noors huis elektrisch te verwarmen. Aan de uitbreiding van de waterkrachtinstallaties hebben steden als Rjukan en Notodden hun ontstaan te danken. Rjukan, in het donkere nauwe Vestfjorddal aan de voet van de Gausta gelegen, bestaat alleen door het geweldige bedrijf van de 'Norsk Hydro', dat kalisalpeteer, zwaar water en nog andere produkten maakt. Zwaar water is onontbeerlijk voor de kerntechniek. Toen tijdens de oorlog Duitse onderzoekers bevoorrading voor hun ontwikkelingsproject atoombom van hier wilden betrekken, zijn Noorse verzetsstrijders en Britse parachutisten er in februari 1944 in geslaagd, het bedrijf stil te leggen.

Van de waterval Rjukan, die met zijn 104 meter valhoogte eens als een der mooiste watervallen van Noorwegen bekend stond en een toeristische attractie vormde, is

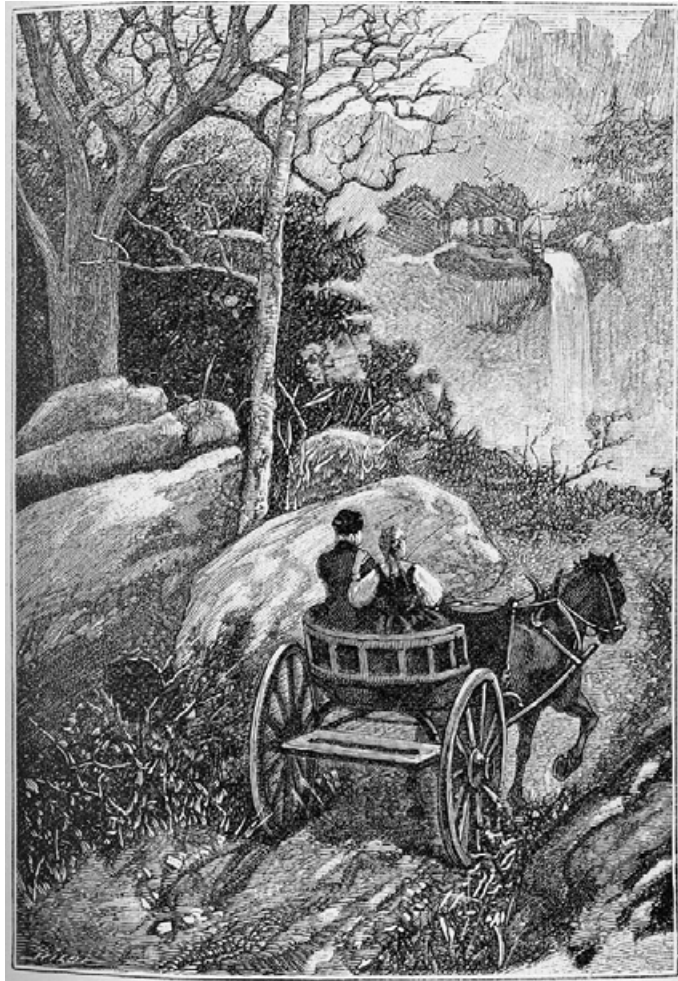
¹ <http://www.getty.edu/research/tools/vocabulary/tgn/>

² Verne-biografie van Peter Costello, *Het Spectrum*, 1979, pag. 56.

³ Schuyt & Co. NV, Haarlem/Antwerpen, 1981, pag. 37-38

tegenwoordig niets meer over, daar het water thans dienst doet om elektrische stroom op te wekken.

In Hoofdstuk 8 schrijft Verne over de waterval van Rjukan, de Rjukanfossen: “Er is een plotseling hoogteverschil van driehonderd meter in de bedding van de Maan tussen het Mjös-meer en het Tinn-meer, zodat het water hier bijna loodrecht naar beneden valt” (Loeb-vertaling). Haalt Verne hier de meter en de voet misschien door elkaar? Rein Saariste heeft een Baedeker reisgids uit 1885 en die meldt dat de Rjukanfossen (“der rauchenende Fall”) 245 meter hoog is. Verne kan die gids natuurlijk als bron gebruikt hebben en de dichtertelijke vrijheid genomen hebben daar dan 300 meter van te maken. Maar de Rjukanfossen is toch echt “slechts” 104 meter hoog, zoals vermeld staat op verschillende webpagina’s en per email aan mij bevestigd is door de Toeristeninformatie van Rjukan. Ter vergelijking: de Niagara-waterval is circa vijftig meter hoog, en bij de Victoria-waterval valt het water 119 meter.

In 1810 “ontdekte” de geologie-professor Jens Esmark de Rjukan-waterval en stuurde een rapport naar de koning in Kopenhagen over “de hoogste waterval van de wereld”, wat dus een beetje overdreven is. Toch werd de waterval in de 18de eeuw een bekende toeristische attractie. Aan het begin van de 20ste eeuw was Rjukan een geïsoleerde vallei waar landbouw bedreven werd door zo’n 50 families. In 1911 kwam daar ’s werelds grootste hydroelectrische centrale gereed en woonden er inmiddels zo’n 10.000 mensen, waarmee het stadje Rjukan op de kaart verscheen. De centrale had 10 turbines die 108 megawatt aan electriciteit opwekten. Deze centrale was in bedrijf tot 1971, toen een nieuwe centrale binnen in de berg in gebruik genomen werd. De waterval mag nog zelden zijn volle glorie tonen, maar als dat gebeurt, bijvoorbeeld tijdens onderhoud van de centrale, dan stromen de toeristen toe.

De volgende websites geven wat informatie over Rjukan en de waterkrachtcentrale en er zijn enkele plaatjes van de waterval te vinden:

- <http://www.rjukan-turistkontor.no/main.asp>
over Rjukan en omgeving;
- http://www.hydro.com/en/about/history/1900_1917/1906.html
over de geschiedenis van de waterkrachtcentrale
- <http://www.touristmagazine.com/SEN/rjukan.html>
“The industrial revolution in Rjukan”
- http://www.kunstnernessus.no/news_article.html?news_articles.nid=4
“Farm and Waterway - Telemark - Typologie”
- <http://odin.dep.no/odin/engelsk/norway/economy/032001-990386/index-dok000-b-f-a.html>
“Taming the trolls - the story of hydro-electricity in Norway”

J. van Geffen, april 2004